

*І. В. Хлівна,
к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку та аудиту,
Уманська філія ПВНЗ "Європейський університет"*

СІЛЬСЬКІ ТЕРИТОРІЇ З ПОГЛЯДУ ВІДРОДЖЕННЯ І СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ ЕКОНОМІКИ

У статті розглядаються сільські території з погляду відродження і сталого розвитку аграрної сфери економіки. Обґрунтовано, що найбільш загальною передумовою забезпечення ефективного розвитку сільських територій є відповідна переорієнтація державної аграрної політики. Відповідним аспектам має відводитися належне місце також у програмах розвитку галузей і регіонів. Їх практичне втілення має базуватися на розроблених на всіх рівнях програми розвитку сільських територій.

The article deals with rural areas in terms of recovery and sustainable development of agriculture. Proved that the most common precondition for effective rural development is appropriate reorientation of state agricultural policy. Relevant aspects has taken away its rightful place as the programs of industries and regions. Their practical implementation is based on developed at all levels of programs for rural development.

Ключові слова: сільські території, аграрна сфера, ринок праці, зайнятість, безробіття, попит і пропозиція робочої сили, робоча сила, трудова міграція.

Key words: rural area, agricultural area, labor market, employment, unemployment, supply and demand of labor, labor, labor migration.

ВСТУП

Значні зміни та активні соціальні процеси, що відбуваються на селі, вимагають формування нових соціальних відносин, головною діючою особою яких виступає селянин, як визначальний ресурс у виробництві. У теперішніх умовах складної соціально-демографічної ситуації на селі, скорочення робочих місць у сільськогосподарському виробництві тощо його продуктивна зайнятість, яка реалізується у сфері трудової діяльності, є вирішальним фактором розв'язання нагальних проблем у галузі.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Проаналізувати сільські території з погляду відродження і сталого розвитку аграрної сфери економіки. Довести, що найбільш загальною передумовою забезпечення ефективного розвитку сільських територій є відповідна переорієнтація державної аграрної політики.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання зайнятості сільського населення, підвищення продуктивності праці та ефективності виробництва і на цій основі удосконалення економічних відносин із подальшою структурною перебудовою аграрного сектора, організаційних форм господарювання широко досліджували відомі вчені, зокрема В.Г. Андрійчук, Д.П. Богиня, О.Г. Булавка, В.С. Дієсперов, О.Ю. Єрмаков, В.К. Збарський, С.Г. Кафлевська, Ю.М. Краснов, Д.Ф. Крисанов, Г.І. Купалова, Е.М. Лібанова, М.І. Малік, А.О. Мармуль, А.І. Михайлова, О.І. Павлов, В.М. Петюх, А.В. Транченко, А.О. Шепотько, О.Г. Шпикуляк, В.В. Юрчишин, К.І. Якуба та ін.

РЕЗУЛЬТАТИ

Велика сукупність негативних об'єктивних і суб'єктивних причин і обставин, які склалися в останні роки у сільському господарстві України загалом і на селі зокрема, їх подолання вимагає вивчення і втілення у практику нетрадиційних для вітчизняних умов практичних кроків. Серед них особливе місце посідає своєрідний організаційний і соціальний тандем, що охоплює собою, з одного боку — відродження агропромислового виробництва у всій його масштабності, у тому числі

сільського господарства і села, і з іншого — переведення аграрного сектора економіки на засади сталого (стабільного) розвитку.

Різні за природою і соціально-економічною сутністю і конкретно-цільовим індивідуалізованим призначенням, вони у кінцевому відношенні у взаємодії з іншими чинниками покликані забезпечити досягнення загальної кінцевої триєдиної мети: перевести українське сільське господарство і село з руїни, у якій вони не з власної волі опинилися, на засади істотно вищого, порівняно з тим, що має країна наразі, у соціальному, організаційному, економічному та у всіх інших відношеннях рівня розвитку; сформувати досконаліший і результативніший спосіб життя на селі; створити у ньому достойні селянства та інших жителів села умови проживання, праці і відпочинку [1].

Новітній характер цих категорій зумовлює доцільність розгляду їх сутності. Відродження — це піднесення чого-небудь, що було в стані занепаду або на низькому рівні розвитку, його своєрідне воскресіння, повернення до життя. Особливо важливим тут є орієнтація не на те, що вже колись мало місце, а винятково на побудову в процесі відродження досконалішого, нового.

Категорія сталого (стабільного, стійкого) розвитку — це така організація і соціально-економічна результативність, за яких кожне сучасне покоління формує не лише якомого кращі умови для себе, а й дбає про те, щоб їх мали також наступні покоління. Інакше кажучи, сталий розвиток всією своєю сутністю, формами організації і механізмами здійснення поступально спрямовується в стратегічне майбутнє. У такому розумінні цієї категорії сконцентрована принципово нова якість відносин не просто між людьми, а й між поколіннями. Це, крім усього іншого, засвідчує розвиток глобалізації світових відносин досконалішого типу: не лише міждержавної в інтересах сьогодення, а й глобалізації, зорієнтованої в оглядове і більш віддалене майбутнє в інтересах гарантування добробуту і процвітання поколінь. У всій його повноті це стосується проблем сталого розвитку сільського господарства.

У практичному відношенні це означає, що все необхідне для сталого розвитку галузі: нарощування обсягів виробництва галузевої структури і одержання продукції вищої якості має базуватися на найновіших високо тех-

нологічних і екологічно безпечних засадах. Це вимагає додаткових, у тому числі значних матеріальних, фінансових та інших витрат. Інтереси сьогодення і майбутнього періодів варті цього.

Таку поступальність розвитку агропродовольчого сектора економіки вже освоїло чимало країн, інші прискорено активізують подібні процеси. Тепер настає черга України. Одна з найбільших її проблем у цій частині полягає у тому, що відповідну роботу вона змушена починати в умовах глибокого соціально-економічного занепаду сільського господарства і села і обмеженості їх ресурсного забезпечення. Вирішення цієї проблеми даватиметься складно і важко, вимагає багато різного роду зусиль і часу.

Першоосновою подолання ускладнень, з якими Україна зустрічатиметься на цьому шляху, є її сучасне політичне очищення (є підстави вірити, що назавжди) під впливом відомих політичних подій в країні наприкінці 2004 року. Є підстави сподіватися, що після них настане період обнадійливого системного політико-правового, соціально-економічного, організаційно-управлінського, ресурсного, інноваційного та всього іншого оновлення країни, у тому числі села. Надання таким процесам поступальності набуває значення визначального чинника зростання аграрного виробництва, виведення на якісно вищий рівень розвитку села, подолання у ньому бідності, створення істотно кращих умов для проживання, роботи і відпочинку, поліпшення побутових умов, відновлення втраченої і примноження досконалішої виробничої і соціальної інфраструктури і всього того, що забезпечуватиме відродження села і властивого йому способу життя [5].

Стратегічна орієнтація аграрної політики країни і всієї системи аграрних відносин на сталий розвиток сільського господарства і АПК все очевидніше набуває значення визначального чинника, здатного забезпечити використання їх потенціалу (того, що зберігся і того, що буде примножений) для виконання аграрним сектором, у тому числі і перш за все селом, їх багатofункціонального цільового призначення, найважливішими складовими якого є [2]:

- виробництво в необхідних для внутрішніх і експортних потреб країни обсягах продовольства і сільськогосподарської сировини для переробних та інших виробництв;

- модифікація стосовно нових умов особливостей і сільського способу життя, включаючи його духовні, культурні, звичаєві та інші надбання сіл;

- формування істотно привабливішої, порівняно з тим, що має українське село, наразі соціально облаштованості кожного сільського поселення;

- створення передумов для розширеного відтворення сільського населення з одночасним формуванням достатньо привабливих для нього умов проживання, праці і відпочинку;

- забезпечення соціального захисту територій, включаючи збереження та підтримання на належному рівні наявних і створення нових природних ландшафтів, формування мережі структур із цільовим призначенням надання соціально забезпечуючих рекреаційних послуг;

- розвиток екологічно надійного виробництва на селі з одночасною підтримкою екологічної рівноваги у довіллі.

Така масштабність і невичерпність завдань, розв'язанню яких має підпорядковуватися сталий розвиток аграрного сектора економіки, зумовлює необхідність, з одного боку, розглядати сільську територію у її розширеному (глибшому) розумінні і, з іншого, включення у виконання цього складного завдання всієї сукупності таких територій. У конкретно прикладному відношенні це означає перехід від переважаючого наразі розгляду сільської території як територіально-просторового явища до розуміння її як системного соціально-виробничого, формалізованого утворення багатofункціонального призначення. До його складових належать [3]:

- сільська громада (община), як визначальний соціальний осередок функціонування сільської території.

Вона охоплює собою усіх без винятку тих, хто проживає на ній, незалежно від того, у якій сфері виробництва і обслуговування вони зайняті: у сільському господарстві, у соціальній сфері, у наданні послуг, у збереженні довкілля тощо. Незалежно також від того, де вони працюють — безпосередньо на даній сільській території чи у будь-якому іншому місці і на будь-якій роботі поза її межами, вона (сільська громада, община) покликана розвивати дану сільську територію передусім у власних інтересах. Навіть якщо вона виконує роботу, результати якої передаються споживачам поза її межами, все ж інтереси даної сільської громади (общини) і кожного з її члена є визначальними;

- село (сільське поселення) як соціально-побутовий, виробничий осередок, адміністративний і соціально-культурно-побутовий центр, своєрідна "столиця" кожної даної сільської території. Воно охоплює собою все, що має місце, діє чи просто функціонує у кожному сільському поселенні, розміщеному на даній сільській території. Крім житлових і присадибних господарських будівель, сюди належать соціальна і виробнича інфраструктура сільських поселень, природні чи штучно створені ландшафтні (рекреаційні) ділянки: ставки, озера, лісові та інші насадження.

Важливе значення матиме запроваджувана адміністративна реформа — об'єднувана навколо однієї сільської ради сільська територія, в яку входить два і більше сільських поселень, кожне з яких виділяє (формує) "індивідуалізовану" (стосовно кожного даного сільського поселення) сільську територію. Такі локалізовані території будуть одночасно складовими даної загальної, сукупної сільської території.

Сільськогосподарські та інші угіддя поза межами сільських поселень із розташованими на них виробничими об'єктами: тваринницькими приміщеннями, зрошувальними і осушувальними спорудами, полезахисними (екологічнозабезпечуючими) та іншими лісонасадженнями тощо. Незалежно від того, кому вони належать — окремому власникові чи знаходяться у колективному (груповому) використанні, обробляються (використовуються) індивідуально чи на орендній основі, знаходяться в активному господарському обігу чи тимчасово не використовуються або використовуються не за призначенням — всі вони є складовими конкретної сільської території і входять у коло інтересів даної сільської громади (общини). Крім їх виробничого використання (експлуатації), на неї покладається відповідальність за їх ефективну експлуатацію, догляд за ними, бережливе і екологічно безпечне використання, здійснення всього задля їх збереження від шкідливих природних та інших впливів.

Органи місцевого самоуправління та інші громадські організації (структури), що діють на даній сільській території. Незалежно від сфери їх впливу, вони можуть діяти лише в межах Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", обов'язково враховуючи специфічні інтереси конкретних сільських громад. Жодна державна чи будь-яка інша структура не може діяти на даній сільській території без дозволу сільської громади (общини) і тим більше діяти на них "по-своєму", з порушенням визначених нормативних положень.

Сільська територія у сучасному розумінні являє собою складну і багатofункціональну природну, соціально-економічну і виробничо-господарську структуру і характеризується сукупністю властивих кожній з них особливостей: площею земельних угідь, на яких вона розміщена; чисельністю проживаючих і зайнятих у виробництві чи обслуговуванні людей; обсягами і структурою виробництва; розвитком соціальної і виробничої інфраструктури; формою зайнятості проживаючих на ній та іншими рисами. У зв'язку з цим, сільські території у нашій країні мають відповідати трьом визначальним характеристикам [4].

По-перше, кожна окремо взята сільська територія є середовищем буття сформованого, динамічно і цілеспрямовано діючого на ній мікросоціуму з його конкрет-

ними інтересами і потребами. Згідно цьому розвиток кожної з них повинен підпорядковуватись передусім їх задоволенню у зростаючих обсягах.

По-друге, він (мікросоціум) є єдиною і найважливішою складовою кожної даної сільської території, здатної включити в дію всі чинники, спроможні забезпечити її ефективне функціонування, збереження і збагачення потенціалу. Крім того, саме від нього в дуже великій мірі або й переважно залежатиме сучасне і майбутнє даної території або сукупності територій.

По-третє, при всій специфічності окремо взятих сільських територій вони виконуватимуть спільну для них функцію забезпечення сталого розвитку кожної і всієї агропродовольчої сфери країни. Кінцева результативність розвитку сільських територій, крім усього іншого, залежатиме від того, як, з якою віддачею будуть враховуватись ці обставини в практиці кожної з них. Найважливішою передумовою виконання цієї стратегічної мети слід вважати одночасне включення в процес практичного втілення великої сукупності соціальних, правових, економічних, організаційних, управлінських, кадрових та всіх інших чинників, кожний з яких окремо взятий і всі вони разом мають підпорядковуватись досягненню необхідного кінцевого результату.

Визначальною складовою досягнення такої мети повинно стати опрацювання національної стратегії стійкого розвитку українського села та правової основи організації всієї подальшої роботи по її практичному втіленню. Весь попередній досвід розвитку пострадянських аграрних відносин вказує на те, що без чітких стратегічних орієнтирів досягнення очікуваної кінцевої мети надміру ускладнюється і не гарантує очікуваних результатів. Тим більше, коли в сучасних умовах стійкий розвиток сільського господарства, села і сільських територій набув значення одного з найважливіших пріоритетів розвитку аграрного сектора економіки. Можливі два варіанти вирішення цієї проблеми: передбачити відповідний матеріал складовою стратегії розвитку сільського господарства і АПК, що розробляється, або опрацювати спеціалізовану відповідну розробку. З огляду на новітній і до кінця ще не усвідомлений характер проблем розвитку сільських територій другий варіант за певних умов міг би вважатись більш прийнятним.

Багатоцільовий характер функціонування сільських територій з одночасною участю в ньому соціальних і виробничих структур різного адміністративного підпорядкування зумовлює необхідність не лише недопущення вузьковідомого підходу до проблем їх розвитку, а навпаки, вимагає консолідації для цієї мети фінансових, економічних та інших зусиль різних виробництв і відомств. Консолідуючою ланкою практичного досягнення такої мети можуть бути органи місцевого самоврядування відповідних рівнів або спеціально створені для цієї мети муніципальні структури.

Винятково важливим аспектом організації розвитку сільських територій є об'єднання відповідних державних, регіональних і безпосередньо місцевих фінансових, матеріальних та інших зусиль і можливостей. Кожний з цих рівнів виконуватиме у цій роботі властиву йому (визначену для нього) функцію. Чи не найбільша проблема полягає в їх узгодженні і цілеспрямованому регулюванні. Одним з найважливіших кроків по цьому шляху має стати здійснення кожним суб'єктом покладених на нього чи взятих на себе завдань у визначені строки і у встановлених обсягах. Інакше кажучи, безпідставно сподіватися, що відповідальність за необхідний рівень розвитку сільських територій повністю візьме на себе держава. Не під силу це і конкретній сільській громаді (території). Успіх можливий лише на шляху його надійного "вертикального" забезпечення.

Для вирішення проблем розвитку сільських територій винятково важливе місце необхідно відводити:

— організації розвитку сільських територій на основі спеціально опрацьовуваних для кожної або спільних для їх певної сукупності стратегій;

— диверсифікації виробництва на них як однієї з основ формування альтернативних джерел зайнятості сільського населення і розвиток внаслідок цього додаткових, у тому числі нетрадиційних для кожної даної сільської території, робочих місць із наступним зменшенням безробіття, підвищенням доходів населення тощо;

— забезпеченню ефективного функціонування і виведення на якісно вищий у всіх відношеннях рівень розвитку сільського господарства як переважно головної галузі сільських територій та всіх інших виробничо-господарських структур;

— прискореному відтворенню (відродженню) соціальної інфраструктури сільських поселень як однієї з найважливіших передумов їх збереження від соціальної і виробничої деградації, передусім у частині збереження і поступового нарощування людського капіталу;

— удосконаленню соціальних, економічних та всіх інших механізмів підтримання виробничої активності і зацікавленості сільського населення у всебічному використанні виробничого і ресурсного потенціалу сільських територій та його примноження;

— підтримання екологічної надійності сільських територій збереження природних особливостей кожної з них, у тому числі шляхом захисту від згубних впливів людської діяльності і негативних погодних впливів.

ВИСНОВКИ

Таким чином найбільш загальною передумовою забезпечення ефективного розвитку сільських територій є відповідна переорієнтація державної аграрної політики. Відповідним аспектам має відводитись належне місце також у програмах розвитку галузей і регіонів. Їх практичне втілення має базуватись на розроблених на всіх рівнях програмах розвитку сільських територій.

Розробка "Комплексної програми розвитку агропромислового комплексу та сільських територій Івано-Франківської області у 2005—2010 роках та на період до 2015 року" великою мірою викликана не лише гирким становищем сільського господарства, а й проведенням в державі адміністративно-територіальної реформи. Оскільки мета останньої — максимізувати повноваження владних структур на місцях, то логічним є включити в дану програму ряд заходів відносно управління сільськими територіями. Завданням таких заходів є підвищення ефективності функціонування сільських власників і господарів. Більшість із них повинні бути реалізовані органами місцевого самоврядування. До таких заходів належать: допомога у видачі державних актів на право приватної власності на землю; надання пільг суб'єктам, зайнятим у сільському господарстві; ініціювання формування обслуговуючого кооперативу та кредитної спілки; надання системного характеру становленню сільських власників і господарів; підтримка становлення дорадчих служб та послуг.

Література:

1. Богиня Д. Українське село вмирає: національна небезпека / Д. Богиня, К. Якуба // Економіка України. — 2011. — № 4. — С. 56—66.
2. Дієсперов В.С. Історична доля українського селянства // Економіка АПК. — 2009. — № 12. — С. 1—8.
3. Єрмаков О.Ю. Трудові ресурси сільських територій та ефективність їх використання в сільськогосподарських підприємствах / О.Ю. Єрмаков, М.М. Жибак, О.В. Величко // АгроСвіт. — 2009. — № 17. — С. 15—19.
4. Збарський В.К. Сталий розвиток сільських територій: проблеми і перспективи / В.К. Збарський // Економіка АПК. — 2010. — № 11. — С. 129—136.
5. Транченко А.В. Функціонування ринку праці у сільській місцевості / А.В. Транченко // Міжнародний науково-виробничий журнал "Економіка АПК". — 2012. — № 3. (209). — С. 96—102.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2012 р.